

VÝUKOVÉ CÍLE

1. Podstata problému

"Cíle si všiměj bedlivěji nežli prostředků..." (Komenský)

Skalková:

Výukový cíl lze definovat jako ujasněný zamýšlený výsledek učební činnosti, ke kterému učitel společně se žáky směřuje.

Jestliže má být výukový cíl funkční, musí být formulován tak, aby bylo možno ověřit, zda byl splněn.

Smyslem tohoto cvičení je,

- abyste porozuměli mechanismům, které cílová orientace vyučování navozuje v práci učitele i v učebních činnostechu žáků,

- abyste se naučili cíle vymezovat a formulovat tak, aby byly funkční a pomáhaly vám při plánování učebního procesu,

- abyste dokázali pracovat s výukovými cíli v hodině tak, aby vám usnadňovaly řízení výuky, podněcovaly smysluplnost, logiku, přirozenost a systém v školní práci vaší i vašich žáků.

2. Úvodní podněty k úvahám:

2.1. Zamyslete se nad tím, pro koho je výukový cíl důležitější: pro učitele, nebo pro žáky? V čem je důležitý pro učitele a v čem pro žáky?

2.2. V kterých pedagogických dokumentech je možno najít vodítka pro vymezování cílů výuky? Získali jste během dosavadního studia pedagogických disciplín nějaké informace o tom, jaké je obecná, vůdčí idea práce současné základní školy? Lze takovou obecnou myšlenku promítnout do cíle konkrétní vyučovací hodiny? Jak?

2.3. Pokuste se schematicky vyjádřit, přes které stupně se transformuje cíl školy (profil absolventa) do konkrétní vyučovací jednotky.

2.4. Zamyslete se nad tím, jak vymezit výukový cíl, když chceme zohlednit kvantitativní a kvalitativní posun ve vědomostech, dovednostech, příp. schopnostech a vlastnostech, kterých chceme u žáků dosáhnout. Zachyťte svůj pokus písemně.

3. Teoretická východiska

Výukový cíl představuje to, co konkrétně si z hodiny odnesou žáci (co budou po jejím absolvování umět).

J. Skalková (1978, s.17) proto doporučuje, aby východiskem pro formulaci cíle byla otázka:

Jakých změn mají žáci dosáhnout, v čem se rozšíří a prohloubí jejich vědomosti, jaké dovednosti mají získat, jaké logické způsoby jejich myšlení budou především rozvíjeny, jak se budou utvářet hodnotící soudy žáků, jejich mravní vlastnosti a postoje?

Potřeba formulovat cíle především s přihlédnutím k žákovi je tím oprávněnější, že v dosavadní školní praxi se předkládalo učivo žákům jako hotové pravdy k zapamatování. My ale chceme, aby těžiště školní práce bylo v objevování a poznávání, v oboustranné aktivní komunikaci učitele a žáka, v činnostech, které by optimálně rozvíjely žákovské potenciality. Proto není ani tak důležité, co učitel probere, ale které vědomosti a dovednosti si žáci **skutečně** osvojí, které schopnosti si zdokonalí, jak je ovlivní mravní apely spojené s učivem nebo se stylem práce.

Výukové cíle jsou více či méně obecně vyjádřeny ve školních dokumentech:

- v **profilu absolventa** školy
- ve vzdělávacích programech - v učebních osnovách jednotlivých předmětů a ročníků a jejich **standardech** (co je to?)

Jejich obecnost poskytuje učitelům potřebnou míru svobody rozhodování a vytváří prostor pro jejich tvořivou práci. Obecně stanovené vyšší cíle, t.j. 1. cíle školy (profil absolventa), 2. cíle předmětu, 3. cíle ročníkové učitel konkretizuje a aktualizuje vzhledem k podmínkám, potřebám a zaměření konkrétní školní třídy.

Hierarchie výukových cílů :

Cíle obecné (vyšší) _____ cíle specifické, konkrétní (nižší)

cíle školy <---> cíle předmětu <---> cíle ročníku <---> cíle temat. celku <---> cíle temat. <---> cíle vyuč. hodiny

Výukový cíl má 3 základní složky:

1. vzdělávací (poznávací, kognitivní) – vědomosti
2. výcvikovou (psychomotorickou) - dovednosti
3. výchovnou (postojovou, hodnotovou, afektivní) – postoje, vlastnosti

Aby výukové cíle nebyly stanoveny formálně a skutečně umožňovaly regulaci vzdělávacího procesu, měly by být :

1. **konzistentní** - tzn. nižší (bližší, konkrétnější) cíle musí směřovat k dosažení cílů vyšších - **prostupné a kumulativní**.

Příklad : Jestliže je hlavním cílem předmětu matematika rozvoj logického myšlení a schopnosti řešit problémy, nemohou být cíle tématických celků, témat a hodin zaměřeny přednostně na pamětní osvojování definic a vzorců, ale na rozvíjení schopnosti analýzy, syntézy, aplikace, dovednosti vidět, formulovat a řešit problémy

2. **jednoznačné** - tzn. jejich formulace by neměla připouštět různý výklad

3. **přiměřené** - t.j.měly by odpovídat reálným možnostem jednotlivých žáků i celé třídy, ale i učitelů a vnějším podmínkám

4. **kontrolovatelné** - tj. měly by být formulovány tak, aby existovala možnost ověřit si, zda a na jaké úrovni jich bylo dosaženo. Takovou možnost poskytuje v podstatě pouze **formulace cíle založená na pozorovatelné činnosti - s využitím tzv. aktivních sloves (též operacionalizace výukového cíle)**.

Měla by obsahovat tyto složky:

a) **požadovaný výkon žáků (co musí žák umět vykonat)** - výstižně lze požadovaný výkon žáků vyjádřit pomocí **aktivních sloves**, alespoň tam, kde je to možné, např.

žáci dokáží reprodukovat..... (nikoli osvojí si)

vysvětlí vztah.....(nikoli pochopí)

objasní.....(nikoli porozumí)

budou interpretovat, rozlišit, vyčíslit, vyvodit závěry, sepíší argumenty, navrhnou řešení,

napiší sdělení, zdůvodní, zhodnotí atd.

Definování učebních cílů pomocí žákova výkonu má výhodu i v tom, že vlastně ujasňuje **typ žákova učení a úroveň osvojení učiva žákem** (pamětní osvojení - porozumění - aplikace ap.) Jako pomůcka ke cvičení nám může být velmi užitečná **Bloomova taxonomie výukových cílů v kognitivní oblasti**. Je to klasifikační model výukových cílů, hierarchicky uspořádaný podle úrovně náročnosti od nejjednodušších (pamětní osvojení) po nejnáročnější (hodnotící posouzení) - viz. tabulka, obr. č.1, příp. na stejné bázi vytvořená **taxonomie Niemierkova** - obr. č.2. Jiné taxonomie jsou zpracovány také pro oblast hodnotovou (např. opět B. Niemierko) a pro oblast psychomotorickou (např. R.H. Dave) (F. Horák a kol., 1992, s.26-28).

Upozorňujeme, že tyto taxonomie reprezentují psychodidaktický přístup k vyučování a předpokládají, že určitý podnět (otázka, učební úloha) ze strany učitele spustí, vyvolá u žáka adekvátní reakci - tj. očekávanou psychickou aktivitu, konkrétní myšlenkovou operaci, určitou odpověď. K tomuto přístupu jsou však někteří autoři skeptičtí a tvrdí, že nelze ode všech očekávat tutéž reakci, protože každé dítě je jiné..... K úvaze !

b) **podmínky výkonu** - zda žáci požadovaného výkonu dosáhnou samostatně, za pomoci učitele, ve skupině, s pomocí učebnice, tabulek, odborné literatury, slovníku, ve stanoveném čase, nebo zda mohou postupovat vlastním tempem ap.,

c) **normu výkonu** - pokud to bude možné, tj. kvalitu, rychlost, přesnost, počet nebo procento správných řešení ap. (u některých obsahů nelze, nebo to není důležité).

Příklad:

A) nevhodně stanovený cíl :

"Cílem vyučovací hodiny je probrat základní matematické operace na logaritmickém pravítku (násobení, dělení, umocňování, odmocňování)"

Chyby: - formulace v jazyce učitelova výkonu, nikoli žákova,

- cíl není kontrolovatelný, neznáme požadovaný výkon žáků, není jasné, jak a za jakých podmínek má být cíle dosaženo.

B) správně stanovený cíl:

"Žáci se naučí provádět základní matematické operace na logaritmickém pravítku tak, aby byli schopni s jeho pomocí samostatně vyřešit 10 z předložených 12 standardních úloh na násobení, dělení, umocňování a odmocňování, a to s přesností na 2 desetinná místa".

- všechna kritéria splněna: je jasné, jaké činnosti budou

žáci vykonávat, jaké pomůcky je nutno zajistit, jaké příklady připravit, lze zvolit vhodné metody a formy učení žáků.

4. Práce učitele s výukovým cílem v průběhu vyučovací hodiny, řízení učebních činností žáků

1. Při **projektování (plánování)** vyučovacího procesu učitel vždy sleduje jednak cíle blízké, konkrétní (cíle hodiny nebo jejich jednotlivých etap), jednak cíle perspektivní, vzdálenější, obecné (cíle tématického celku, ročníku, předmětu...). Cíle vzdálenější mohou mít obecnější podobu, obsahují výraznější formativní a výchovné aspekty. Je jich dosahováno prostřednictvím cílů dílčích, blízkých.

V **přípravné fázi vyučování** provádí učitel vzhledem k výukovému cíli didaktickou analýzu učiva.

2. **Na počátku vyučovací hodiny**, a tím spíše na počátku nového tématického celku, učitel žákům výukový cíl sděluje (pokud jeho utajení právě není součástí učitelovy výukové strategie) - nejlépe se zřetelem k budoucím výkonům žáků : co všechno se v hodině dovědí, naučí, jaké možnosti se jim otevřou, za jakých podmínek budou pracovat, podle čeho budou hodnoceni, k čemu budou nové učivo potřebovat, kde je uplatní. Učitel by měl dosáhnout toho, aby jim naznačený **cíl měl pro žáky osobní motivační hodnotu**, aby jej vnitřně přijali, proto jim zdůrazňuje ty aspekty, které pozitivně ovlivní vyučovací proces. Motivační působení cíle závisí na jeho **přiměřenosti** (příliš snadné cíle vedou k podcenění, motivace klesá, příliš náročné vzbuzují obavy ze selhání, pocity nedostatečnosti a sebedoceňování), **jasné a jednoznačné formulaci** (žák potom přesně ví, co se od něj očekává, v opačném případě nastupuje nejistota, tendence vyhnout se úkolovým situacím, neriskovat) a na obsahu učební činnosti - na její **zajímavosti a přitažlivosti** pro žáky. Podstatné je, jak se učitel podaří aktivizovat žákovu potřebu poznání (chuť po poznání).

4. **V průběhu vyučování** učitel společně se žáky sleduje, jak se přibližují k stanovenému cíli, případně přizpůsobuje cíl změněným podmínkám ve vyučování, které se nečekaně objevily. Zdůrazňuje s ohledem na cíl **základní učivo**, vybírá odpovídající metodický postup.

5. **Na konci hodiny** (tématického celku) hodnotí učitel společně se žáky výsledky výuky ve srovnání se zamýšlenými cíli, informuje žáky o jejich úspěších i selháních (vcelku i jednotlivě), hledá společně s nimi příčiny neúspěchu. Dobrá znalost výsledků učení má pro žáky zásadní motivační význam. Stejně významné je hodnocení výsledků i pro učitele a jeho další práci, dokonce i v případě, že cíl nebyl splněn.

J. Skalková (1978, s.42) uvádí metodické poznámky pro práci učitele s cílem při řízení vyučovacího procesu:

1. Každá činnost žáka by měla vést k cíli, který má žák před očima a kterého si přeje dosáhnout.

2. Každý takový cíl by měl být pro žáka dosažitelný a měla by se posilovat jeho důvěra, že cíle skutečně může dosáhnout.

3. Každý žák by měl mít možnost sám posoudit, zda se blíží k cíli, nebo se mu vzdaluje. Žák, který se učí, musí mít pocit, že se k cíli přibližuje !

4. Cíle by měly přesahovat stěny třídy a měly by být pro žáka významné i mimo školu.

5. Cíle s větší perspektivou jsou významnější, neboť pomáhají překlenout nepřitažlivé dílčí cíle. Menší děti potřebují bližší cíle, dosažitelné hned, pro starší žáky jspí přitažlivější cíle vzdálenější.

6. Čím více se přibližujeme k cíli, tím je přitažlivější. Úlohy jsou přitažlivější, jestliže působí více motivů

Je jasné, že cílové zaměření učitele by neměla vyznívat jako jednosměrný tlak na žáky, ale měla by mít spíše podobu

- **podněcování žáků k plánování vlastní učební činnosti, k vytyčování vlastních cílů,**
- **jejich vedení k sebekontrolě a sebehodnocení .**

Protože školní vyučování plní kromě funkce vzdělávací také funkci výchovnou, měl by stanovený výukový cíl vždy obsahovat i cílové struktury z oblasti mravního a charakterového rozvoje.

Na závěr bychom chtěli upozornit, že výše uvedená doporučení, týkající se výukových cílů, nestavíme dogmaticky: nesporné však je, že zvláště pro začínající učitele reprezentují smysluplnost a cílevědomost v pedagogické práci a naznačují cesty k ní.

Slovník aktivních sloves, používaných k vymezení výukových cílů podle **Bloomovy taxonomie** (kritériem je jejich poznávací náročnost)

Cílová kategorie (úroveň osvojení)	Typická slovesa a jejich vazby, používané k vymezení cílů	
1. ZAPAMATOVÁNÍ (ZNALOST) specifických informací doplnit terminologie a specifická fakta, klasifikace a kategorizace, kritéria, obecné poznatky a generalizace v oboru teorie a struktur	definovat napsat opakovat pojmenovat popsat	přiřadit reprodukovat seřadit vybrat vysvětlit určit
2. POCHOPENÍ (POROZUMĚNÍ) překlad z jednoho jazyka do druhého, převod jedné formy komunikace do druhé, jednoduchá interpretace, extrapolace (vysvětlení)	dokázat změřit jinak formulovat ilustrovat interpretovat objasnit odhadnout opravit	převést vyjádřit (vlastními slovy, jinou formou) přeložit vysvětlit vypočítat zkontrolovat
3. APLIKACE použití abstrakcí a zobecnění (teorie, zákony, principy, pravidla, metody, techniky, postupy, obecné myšlenky) v konkrétních situacích	aplikovat demonstrovat diskutovat interpretovat údaje načrtnout navrhnout plánovat	použít prokázat registrovat řešit uvést vztah mezi uspořádat vyčíslit vyzkoušet
4. ANALÝZA rozbor komplexní informace (systému, procesu) na prvky a části, stanovení hierarchie prvků, principů jejich organizace, vztahů a interakce mezi prvky	analyzovat provést rozbor rozhodnout rozlišit rozčlenit specifikovat	
5. SYNTÉZA složení prvků a částí do předtím neexistujícího celku (ucelené sdělení, plán nebo řada operací, nutných k vytvoření díla nebo jeho projektu, odvození souboru abstraktních vztahů k účelu klasifikace nebo objasnění jevů)	kategorizovat klasifikovat kombinovat modifikovat napsat sdělení (zprávu) navrhnout organizovat reorganizovat shrnout vyvodit obecné závěry	
6. HODNOTÍCÍ POSOUZENÍ posouzení materiálů, podkladů, metod a technik z hlediska účelu podle kritérií, která jsou dána, nebo která si žák navrhne sám	argumentovat obhájit ocenit oponovat podpořit (názory) uvést klady a zápory porovnat provést kritiku zdůvodnit posoudit	prověřit srovnat s normou zhodnotit vybrat

Niemierkova taxonomie výukových cílů (v poznávací oblasti) se slovníkem aktivních sloves - sloves označených ^X je možno využít i při vymezování vyšších cílových kategorií

VÝUKOVÝ CÍL	AKTIVNÍ SLOVESA	
A. Zapamatování poznatků	definovat napsat opakovat pojmenovat reprodukovat vysvětlit	doplnit ^X popsat ^X přřadit ^X seřadit ^X vybrat ^X
B. Porozumění poznatkům	jinak formulovat ilustrovat objasnit odhadnout přeložit převést vyjádřit - vlastními slovy - jinou formou	dokázat ^X interpretovat ^X opravit ^X vypočítat ^X zkontrolovat ^X změřit ^X
C. Používání vědomostí v typových situacích	aplikovat demonstrovat diskutovat načrtnout použít prokázat registrovat řešit	uvést vztah mezi vyčíslit vyzkoušet interpretovat údaje ^X navrhnout ^X plánovat ^X uspořádat ^X
D. Používání vědomostí v problémových situacích	analyzovat provést rozbor rozhodnout rozlišit rozčlenit klasifikovat	navrhnout shrnout vyvodit závěry zdůvodnit posoudit

Pozn.: Zapamatujte si pojmy **Taxonomie** = hierarchický model, příp. "žebříček" (poznávací) náročnosti cílů
Taxace = přiřazení taxační hodnoty (Bloom 1-6, Niemiérko 1-4)

Shrnutí

Výukový cíl lze definovat jako ujasněný zamýšlený výsledek učební činnosti, k němuž učitel společně se žáky směřuje. Východiskem pro formulaci cíle by měla být otázka, co si z hodiny odnesou žáci, nikoli co hodlá učitel "odučit", tedy: jakých změn žáci dosáhnou, které konkrétní vědomosti a dovednosti si osvojí, které schopnosti a poznávací funkce si budou rozvíjet, které postoje, potřeby a zájmy a hodnoty bude možno v dané hodině (v daném tématu) formovat.

Jestliže má být cíl funkční, musí být jasný - tedy konkrétní a jednoznačný, reálný (přiměřený), konzistentní (musí existovat vnitřní provázanost mezi cíli vyššími a nižšími) a měl by být kontrolovatelný (formulován tak, aby bylo možné posoudit, zda byl splněn). Kontrolovatelnost cíle je možno zajistit již při jeho vymezování v rámci přípravy tím, že jej budeme formulovat v jazyce žákovy výkonu, což je umožněno použitím tzv. aktivních sloves - viz slovníček aktivních sloves v Bloomově taxonomii výukových cílů z hlediska jejich poznávací náročnosti. Taková formulace učiteli současně umožní opeacionalizovat výukové cíle prostřednictvím konkrétních činností a výkonů, které vybírá a plánuje ve směru zamýšleného intelektuálního rozvoje osobnosti žáků na potřebné úrovni náročnosti (psychodidaktický přístup). Práce učitele s výukovým cílem se odehrává ve všech fázích výuky:

- v přípravné fázi provádí učitel vzhledem k cíli didaktickou analýzu učiva,

- na počátku vyučování sděluje cíl motivačním způsobem žákům (tak, aby pro ně představoval nějakou osobní hodnotu),
- v průběhu vyučování společně se žáky komentuje, jak se přibližují k cíli, případně nakolik jsou mu vzdáleni,
- na konci vyučování společně se žáky kontroluje, zda bylo cíle dosaženo a hodnotí výkony jednotlivců i celé třídy ve vztahu k cíli výuky.

Výukový cíl podstatně ovlivňuje smysluplnost vyučování a jeho znalost (a přijetí) má pro žáky, ale i pro samotného učitele, velký motivační význam, dokonce i v případě, že cíl není splněn. Při správném vedení učitelem podněcuje žáky k aktivnímu plánování vlastní vzdělávací činnosti a rozvíjí jejich schopnost sebekontroly a sebehodnocení.

Úkoly k procvičení :

1. Jaké chyby se učitel dopustil při stanovení cíle vyučovací hodiny, když jej formuloval takto :

- a) Žáci si mají osvojit technické myšlení.
- b) Obecná charakteristika životního prostředí
- c) Umět rozlišit představu od fantazie.
- d) Kresba lidské postavy.
- e) Porozumět chemické analýze.
- f) Savci.
- g) Seznámit studenty s diferenciálním počtem.
- h) Naučit žáky pracovat s Pravidly českého pravopisu.
- i) Porozumět hybným silám společenského vývoje.
- j) Naučit se řešit kvadratické rovnice.
- k) Pololetní písemná práce.

2. Vyberte si v učebních osnovách svého předmětu tématický celek a stanovte pro něj výukový cíl tak, aby splňoval všechny požadavky, jak jsme si je uvedli v předchozím textu, včetně oblasti výchovné (hodnotové, afektivní). Odvodte od něj cíle témat pro vyučovací hodiny (raději menší tématický celek s dotací max. 4-5 hodin). Dbejte při tom na prostupnost a kumulativnost cílů. Využijte přehledu aktivních sloves z Bloomovy nebo Niemierykovy taxonomie výukových cílů a zdůvodněte volbu.

3. Pokuste se vysvětlit, jak náročné výukové cíle si učitel stanovil, když v zeměpise v 9. třídě v opakovacím tématickém celku "Krajinná sféra v místní oblasti" zadal polovině třídy referáty o místních geografických zvláštích a druhou polovinu přiřadil k referujícím jako diskutéry či oponenty. Využijte Bloomovy taxonomie výukových cílů v kognitivní oblasti. Za jakých podmínek lze očekávat úspěšné splnění úkolu?

4. Vžijte se do role učitele dějepisu v 6. třídě a sdělte žákům na počátku nového tématického celku "Gotická kultura" výukový cíl tak, aby byla maximálně probuzena jejich chuť poznávat a aktivní účast. V přípravě máte cíl stanoven takto :

Žáci si vytvoří na základě prohlídky souboru diapositivů a obrazů (příp. návštěvy tématické výstavy či zhlédnutí filmu) k dějinám středověku představu života té doby a gotické kultury do té míry, že rozpoznají její charakteristické znaky v architektuře, malířství a sochařství. Dokáží vyjmenovat alespoň 3 naše nejznámější gotické památky. Za pomoci učitele se pokusí vysvětlit význam církve a náboženství v té době (feudalismus) a jejich vliv na život lidí (náměty uměleckých děl, stavby). S využitím ukázek dobové hudby, oděvů šlechty i prostých lidí, obrázků středověkých měst a hradů, příp. historické literatury, uplatní se estetickovýchovné vlivy a zároveň apelujeme na národní cítění, rozvíjí se vztah dětí k domovu (aktualizace na rodný kraj, město a jejich historii), k vlasti, její historii a kultuře.

5. Zjistěte si v odborné literatuře bližší informace o Bloomově teorii výukových cílů a rozvíjení učebních činností žáků (např. Průcha, J.: Psychodidaktická teorie B.S.Blooma. Pedagogika, 1982, č.2). Pokuste se charakterizovat, jaké tendence v didaktice tento autor představuje.

Doporučená literatura :

- BYČKOVSKÝ, P. a kol.: Klasifikace a vymezení výukových cílů. VÚTS při ČVUT, č. 294, Praha, 1981.
 HORÁK, F. a kol.: Kapitoly z obecné didaktiky (Projektování a realizace výuky). UP Olomouc, 1992.
 MAREŠ, J.: Učební cíl, učivo a školní úspěch žáka. In: Helus, Z. a kol.: Psychologie školní úspěšnosti žáků. SPN, Praha, 1979.
 NIEMIERYKO, B.: Taxonomia celów ychowania. Kwartalnik pedagogiczny, 24, 1979, č.2.
 PRUCHA, J.: Psychodidaktická teorie B.S.Blooma. Pedagogika, 1982, č.2
 ŠKALKOVÁ, J.: Od teorie k praxi vyučování. SPN, Praha, 1978.
 ŠVEC, V. a kol. **Praktikum didaktických dovedností. Brno: PdF MU 1994.**